

اطلاعات در علوم انسانی

چکیده

ظهور و حضور هر نوع ابداعی در جنبه‌های مختلف زندگی بشر با دگرگونی‌هایی همراه است. این دگرگونی‌ها ممکن است در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، علمی، و فرهنگی صورت پذیرد. فن‌آوری اطلاعات، اینترنت و به دنبال آن وب جهان‌گستر تغییرات را در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز فراهم آورده است. این تغییرات چهره این رشته علمی را به سرعت دگرگون کرده و مفاهیم تازه‌ای را پیش روی متخصصان و علاقه‌مندان به این حوزه قرار داده است. مقاله حاضر از طریق بررسی نوشته‌ها کوشیده است اصطلاحات «دیجیتالی»، «مجازی»، «الکترونیکی»، و «سایبر» را که به صورت صفت برای برخی عناصر یا فعالیت‌ها به کار می‌رود مورد بررسی قرار داده و از این طریق میزان اشتراک یا افتراق آنها را روشن سازد.

کلیدواژه‌ها: دیجیتال، مجازی، الکترونیک، سایبر، مطالعه تطبیقی

چهار اصطلاح، چهار مفهوم ...

محمد رضا قانع

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

چهار اصطلاح، چهار مفهوم یا چهار اصطلاح، یک مفهوم

محمد رضا قانع^۱

مقدمه

از اوایل دهه ۱۹۹۰، موضوع کتابخانه‌ها و مجموعه آنها به ویژه مجله‌ها در بستر اینترنت و وب جهان‌گستر مورد توجه خاص متخصصان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و همچنین صاحب‌نظران حوزه رایانه قرار گرفته است. یکی از ویژگی‌های تحقیقات جاری متکی بودن آن بر فن‌آوری است که مفاهیم و اصطلاحات تازه‌ای را در این رشته رایج کرده است. از جمله می‌توان از صفت‌های «دیجیتال»^۲ «مجازی»^۳، «الکترونیکی»^۴، و «سایبر»^۵ نام برد که همراه با اجزای مختلفی مانند کتابخانه، مجله، و کتابدار به کار رفته و موجب ایجاد اصطلاحات جدید شده است.

واژه‌نامه پیوسته علم کتابداری و اطلاع‌رسانی^۶ (۲۰۰۲) کلمه «مجازی» را این‌گونه تعریف می‌کند: «صفتی که به فعالیت‌ها، اشیاء، عناصر، و مکان‌هایی که تنها به سبب آنکه به شکل دیجیتالی (در فضای مجازی) وجود دارند و دارای هیچ مکان فیزیکی واقعی نیستند اشاره دارد؛ به‌طور مثال، صندوق پست الکترونیکی یا کارت خرید الکترونیکی از این نوع هستند». واژه «مجازی» دقیقاً در نقطه مقابل «واقعی» قرار دارد. دایرةالمعارف وب^۷ (۱۹۹۷) در تعریف خود آورده است که «واژه مجازی در میان

۱. عضو هیأت علمی کتابخانه منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز و دانشجوی دوره دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران

2. Digital
3. Virtual
4. Electronic
5. Cyber
6. Online Dictionary / Library and Information Science (ODLIS)
7. Webopedia

متخصصان رایانه رواج دارد و در موقعیت‌های مختلف از آن استفاده می‌شود. به‌طور کلی، این واژه برای تشخیص وجه تمایز میان آنچه صرفاً مفهومی است از آنچه واقعیت مادی دارد، به‌کار می‌رود. به‌طور مثال، حافظه مجاری، به مجموعه‌ای غیرواقعی از مکان‌ها یا آدرس‌ها که می‌تواند اطلاعات را ذخیره کند اطلاق می‌گردد. این حافظه حافظه‌ای غیرواقعی است. این اختلاف تا حدودی شبیه نقشه یک خانه است که توسط مهندسان معماری ترسیم می‌شود، که در اینجا، نقشه خانه در قیاس با خانه ساخته شده صورت مجازی دارد. شباهت دیگر را می‌توان میان مغز و ذهن انسان در نظر گرفت. در این حالت، ذهن همان مغز مجازی است که از نظر مفهومی وجود دارد اما ماده فیزیکی واقعی مغز است.»

تعریف واژه «دیجیتال» در واژه‌نامه ODLIS (۲۰۰۲) بدین قرار است: «داده‌های ثبت شده یا ارسال شده به عنوان پالس‌های ولتاژ گسسته و ناپیوسته که توسط رقم‌های دودویی صفر و یک، که «بیت»^۱ نامیده شده است، نشان داده می‌شود. در «متون دیجیتالی»^۲ هر «کاراکتر حرفی - رقمی»^۳ توسط یک توالی هشت بیتی به نام «بایت»^۴ نشان داده می‌شود. رایانه‌ها در کتابخانه‌ها داده را به شکل دیجیتالی انتقال می‌دهند.

«دایرةالمعارف وب (۲۰۰۳) تعریف خود را از «دیجیتال» به این شکل بیان می‌دارد: «دیجیتال، هر نظامی را که بر پایه داده‌ها و وقایع ناپیوسته استوار است توضیح می‌دهد. رایانه‌ها ماشین‌های دیجیتالی هستند، زیرا در سطح پایه می‌توانند تفاوت میان دو مقدار صفر و یک یا روشن و خاموش را تشخیص دهند... تمام داده‌هایی که رایانه پردازش می‌کند به عنوان مجموعه‌ای از صفرها و یک‌ها کدگذاری دیجیتالی می‌شوند.»

با توجه به اینکه محیط وب واژه‌های متعددی را برای کتابداری و کارشناسان اطلاع‌رسانی ایجاد کرده است، پی بردن به مفهوم «سایبر» به درک اصطلاحاتی که از ترکیب این واژه با واژه‌های دیگر ساخته است کمک خواهد کرد. سایبر پیشوندی است که در بسیاری از واژه‌ها به عنوان توصیف چیزهایی که احتمالاً به واسطه گسترش رایانه به‌وجود آمده است مورد استفاده قرار می‌گیرد. به‌طور مثال، واژه Cyberphobia به معنی هراس بیجا از رایانه است و یا واژه Cyberpunk نوعی داستان علمی - تخیلی است که به اندیشه‌های علم رایانه مربوط است. اصولاً هر چیزی که به اینترنت مربوط می‌شود در مقوله سایبر قرار می‌گیرد. (دایرةالمعارف وب، ۲۰۰۳).

سایبر ریشه در کلمه یونانی Kybernan دارد که به معنی «سکان‌دار»

1. Bit
2. Digital Text
3. Alphanumenic
4. Byte

یا «فرمانده» است و با مفاهیم مربوط به سیبرنتیک استفاده می‌شده است (های تک دیکشنری^۱، ۲۰۰۳). اصطلاح «فضای سایبر»^۲ که در سال ۱۹۸۴ توسط ویلیام گیسون^۳، نویسندهٔ رمان *Neuromancer*، به کار رفته است با حوزهٔ کتابداری و اطلاع‌رسانی بی‌ارتباط نیست. فضای سایبر به فضای الکترونیکی که توسط رایانه‌های متصل به یکدیگر به صورت شبکه‌ای، مانند دنیای اینترنت، درآمدن اطلاق می‌شود. در مفهومی گسترده واژه فضای سایبر به معنی دنیای ذهن‌های مرتبط است. فضای سایبر به مکان‌هایی که واقعاً وجود ندارند ولی از طریق شبکهٔ رایانه‌ای قابل بازبینی هستند اطلاق می‌گردد. طبق این تعریف، به مکان‌ها و شخصیت‌های داستانی و اسطوره‌ای، که هیچ‌گاه در زندگی واقعی وجود ندارند و تنها با همان شیوه موجودیت می‌یابند، سایبر یا مجازی گفته می‌شود (های تک دیکشنری...، ۲۰۰۳). فضای سایبر یا مجازی استعاره‌ای برای توضیح چیزهای غیرواقعی است که توسط نظام‌های رایانه‌ای خلق شده‌اند. به‌طور مثال، با ایجاد نظام‌های پیوسته فضای مجازی، افراد می‌توانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. یا به انجام جست و جو پردازند. فضای مجازی مانند فضای واقعی حاوی اشیاء (از قبیل فایل‌ها، پیام‌نامه‌ها، تصاویر، و غیره) و راه‌های مختلف حمل و نقل و تحویل اطلاعات است. برخلاف فضای واقعی، کاوش در فضای مجازی نیازی به حرکت فیزیکی ندارد و تنها با فشار کلیدهای صفحهٔ کلید یا حرکت ماوس جست و جو انجام می‌گیرد (دایرةالمعارف وب، ۲۰۰۲).

به‌کارگیری چنین واژه‌هایی در متون هر رشتهٔ علمی بار معنایی خاصی را که حاکی از یک سلسله فعالیت‌های منظم در آن حوزهٔ علمی است به همراه دارد، و متخصصان با توجه به درک و شناخت و کاربرد واژه‌های جدید در رشتهٔ خود آنها را به کار می‌برند. در بعضی مواقع، واژه‌های جدید به لحاظ اینکه مفهوم مشابهی را به استفاده‌کنندگان انتقال می‌دهند در آن حوزهٔ خاص بار معنایی یکسانی دارند و معمولاً یکی از آنها در میان متخصصان آن رشته بیشتر مصطلح می‌شود و مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با توجه به آنچه گذشت، توضیح برخی ترکیب‌ها که با استفاده از صفات پیش‌گفته شکل گرفته بی‌مناسبت نیست.

کتابخانهٔ دیجیتالی

واژهٔ دیجیتالی به‌طور کلی به موحی از فن‌آوری اطلاعات که با اختراع ریزرایانه‌ها در

1. High Tech Dictionary
2. Cyberspace
3. William Gibson

نیمه دوم قرن بیستم ایجاد شده است اطلاق می شود (أ.دی. ال. اس^۱، ۲۰۰۲)؛ مانند اصطلاح کتابخانه دیجیتال که کاربرد آن به اوایل دهه ۱۹۹۰ باز می گردد، اما هیچ تعریف قطعی از آن ارائه نشده است. به نظر می رسد که کتابداران، مدیران کتابخانه ها، ناشران، مؤلفان، متخصصان فن آوری اطلاعات، تولیدکنندگان سخت افزار و نرم افزار همگی واژه کتابخانه دیجیتال را برای استفاده خود پذیرفته اند (گارد^۲، ۲۰۰۱). برای متخصصان رایانه و تولیدکنندگان نرم افزار، مجموعه دیجیتالی الگوریتم های رایانه ای یا برنامه های نرم افزاری به منزله کتابخانه های دیجیتالی هستند. از نظر فروشندگان پایگاه های اطلاعاتی یا فراهم کنندگان مدارک در حوزه تجارت، پایگاه اطلاعاتی آنها و خدمات تحویل مدارک الکترونیکی به عنوان کتابخانه های دیجیتالی تلقی می شوند. در شرکت های بزرگ، نظام های مدیریت مدرک که مدارک تجاری را در شکل الکترونیکی کنترل می کنند، نوعی کتابخانه دیجیتال است. ناشران نیز نسخه پیوسته ای از یک فهرست را کتابخانه دیجیتال می دانند و شرکت های بزرگ نرم افزاری کتابخانه دیجیتال را مجموعه ای از هر چیزی می دانند که مشمول قانون حق مؤلف است و برای استفاده از آن باید رعایت شود (کلیولند^۳، ۱۹۹۸).

کتابخانه دیجیتال چیست؟ زمانی که رایانه ها در یک شبکه های وسیع با هم مرتبط شدند و اینترنت را پدید آوردند اصطلاحات «کتابخانه دیجیتال»، «کتابخانه الکترونیکی»، «کتابخانه مجازی» و «کتابخانه بدون دیوار^۴» در نوشته ها و تحقیقات متعددی به کار رفت و تمام این اصطلاحات مترادف یکدیگر مورد استفاده قرار گرفت، ولی عبارت کتابخانه دیجیتال از میان آنها بیش از همه رواج جهانی یافت و در حال حاضر در بیشتر همایش ها و نوشته ها به کار می رود. تعریف کتابخانه دیجیتال از دیدگاه ها مختلف صورت گرفته است. کلیولند (۱۹۹۸) برداشت های مختلف را ناشی از سه عامل می داند:

یکی اینکه جامعه کتابداری و اطلاع رسانی طی سال های گذشته چندین عبارت مختلف در این مورد به کار برده است. از جمله می توان از کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه مجازی، و کتابخانه بدون دیوار نام برد که تاکنون معنی هیچ یک از آنها به درستی روشن نشده است. عامل دوم آن است که کتابخانه های دیجیتالی در مرکزیت بسیاری از حوزه های مختلف پژوهش قرار دارند و آنچه موجب برداشت های مختلف می شود ریشه در عرصه ای دارد که آن را توصیف می کند. به طور مثال، از نظر متخصصان حوزه

1. ODLS
2. Gard
3. Cleveland
4. Library without wall

بازیابی اطلاعات، کتابخانه دیجیتال نوعی پایگاه اطلاعاتی بزرگ است؛ افرادی که با فن‌آوری ابرمتن سروکار دارند کتابخانه دیجیتال را کاربرد ویژه‌ای از شیوه‌های ابرمتنی می‌دانند؛ از دیدگاه حوزه وسیع خدمات تحویل مدرک، در واقع، کاربردی از وب است؛ و از منظر متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی تداوم خودکارسازی کتابخانه‌هاست که بیش از ۲۵ سال پیش آغاز گردید. عامل سوم ناشی از این دیدگاه است که در اینترنت چیزهایی است که مردم آنها را کتابخانه دیجیتال می‌نامند ولی کتابداران با این دیدگاه موافق نیستند. واژه‌نامه ODLIS (۲۰۰۲) تعریف کتابخانه دیجیتال را عبارت می‌داند از «کتابخانه‌ای که در آن قسمت اعظم منابع نه در قالب چاپی یا میکروفورم بلکه به صورت ماشین‌خوان در دسترس است. در کتابخانه‌ها، فرایند دیجیتالی شدن با فهرست‌ها آغاز شد و به سمت نمایه‌های مقالات نشریات ادواری و خدمات چکیده‌نویسی حرکت کرد و سپس متوجه منابع مرجع شد و نهایتاً انتشار کتاب را دربرگرفت». تعاریفی نیز از دیدگاه‌های دیگری از جمله مجموعه، فرآیند فنی، نیروی انسانی، و جنبه‌های دیگر به بررسی کتابخانه‌های دیجیتالی، مجازی، و الکترونیکی می‌پردازند.

هایز^۱ (۲۰۰۱) کتابخانه دیجیتال را مجموعه‌ای از انتشارات می‌داند که به شکل دیجیتالی توزیع شده یا قابل دسترس باشد (یعنی در آن علائم به صورت بیت، بایت، مغناطیسی، الکترونیکی، یا نوری ثبت شده باشند). بعضی از تعاریف توجه را به انجام فعالیت‌های اصلی کتابخانه با استفاده از فن‌آوری اطلاعات معطوف می‌دارند. از جمله هیچینگهام^۲ (۱۹۹۶) معتقد است که کتابخانه‌های دیجیتالی اغلب به‌عنوان ترکیبی از عناصر جدید و قدیم پدیدار می‌شوند، به این صورت که فعالیت‌های اصلی مانند انتخاب، سفارش، ذخیره، نگهداری و کمک به استفاده‌کننده به عنوان یک اصل باقی می‌ماند، اما این فعالیت‌ها به شیوه‌ای متفاوت انجام می‌گیرد.

برخی معتقدند که کتابخانه دیجیتال، در واقع، مکمل مجموعه‌های موجود هستند. از جمله کانی^۳ و کلیولند عقیده دارند که کتابخانه‌های دیجیتالی محتوا را در دو شکل سنتی و دیجیتالی نگه می‌دارند. این دو شکل جدا از یکدیگر نیستند، از این رو، کتابخانه‌های دیجیتالی به مجموعه‌های موجود می‌پیوندند نه اینکه جایگزین آنها شوند (گید^۴ ۲۰۰۱). آرمز^۵ (۱۹۹۵) از دیدگاه متنی به تعریف کتابخانه دیجیتال می‌پردازد و به همین دلیل آن را «مجموعه کنترل شده اطلاعات، همراه با خدمات مشارکتی می‌داند که در آن اطلاعات به شکل دیجیتالی ذخیره شده و از طریق شبکه قابل دسترسی است».

1. Hayes
2. Hitchingham
3. Kuny
4. Gead
5. Arms

آدام و یِشا^۱ (۱۹۹۶) تعریفی دیگر از کتابخانه دیجیتال به این شکل ارائه می دهند: «کتابخانه دیجیتال مجموعه الکترونیکی توزیعی است که به طور مجازی تمام حوزه های معرفت بشری از جمله هنر، موسیقی، پزشکی، علوم، فیلم، ویدئو، کتاب ها، منابع ادبی، و روزنامه ها، بروشورها، و فهرست ها را شامل می شود». کندی شوارتز^۲ (۱۹۹۹) به تعریف بورگمن از کتابخانه دیجیتال اشاره دارد و می گوید «کتابخانه های دیجیتال مجموعه ای از منابع الکترونیکی هستند که قابلیت های فنی برای ایجاد، جست و جو، استفاده از اطلاعات را دارند. در این مفهوم، کتابخانه دیجیتال شکل توسعه یافته نظام های ذخیره و بازیابی اطلاعات است که داده های دیجیتال را به هر شکلی (متن، تصویر، صدا...) کنترل می کند در شبکه های توزیعی موجود است...». ACM و IEEE در سال ۲۰۰۱ در فراخوان خود در خصوص همایش کتابخانه های دیجیتال (میلارد^۳، ۲۰۰۱) اظهار می دارند که:

کتابخانه های دیجیتال متمایز از نظام های بازیابی اطلاعات هستند. زیرا شامل انواع بیشتری از رسانه هاست که فعالیت ها و خدمات اضافی فراهم می کنند، و دارای مراحل دیگری از چرخه حیات اطلاعات یعنی از تولید تا استفاده است. کتابخانه دیجیتال را می توان شکل جدیدی از مراکز اطلاعاتی یا توسعه یافته خدمات کتابخانه ای دانست که در حال حاضر کتابخانه ها فراهم می کنند.

پروژه برنامه کتابخانه دیجیتال کتابخانه بریتانیا تعریف خود از کتابخانه دیجیتال را به شرح زیر ارائه می دهد (۱۹۹۹):

کتابخانه دیجیتال به عنوان واژه مورد قبول عموم، استفاده از فن آوری های دیجیتال به منظور تهیه، ذخیره، نگهداری، و دسترسی به اطلاعات و موادی است که اساساً به شکل دیجیتال منتشر شده یا از شکل چاپی، سمعی و بصری یا شکل های دیگر به شکل دیجیتال تغییر یافته اند.

در تعریفی عملیاتی توسط فدراسیون کتابخانه های دیجیتال (۱۹۹۹) آمده است که «کتابخانه های دیجیتال مؤسساتی مشتمل بر کارکنان متخصص هستند که به منظور انتخاب، سازماندهی، دسترسی، ارائه، توزیع، حفظ یکپارچگی و تضمین تداوم مجموعه های دیجیتال، منابعی را تهیه می کنند به گونه ای که این منابع بدون وقفه و با

1. Adam & Yesha
2. Candy Schwartz
3. Millard

هزینه اندک برای استفاده جامعه‌ای معین یا مجموعه‌ای از جوامع قابل دسترس هستند». تعریف عملیاتی دیگری توسط CDLM^۱ ارائه شده است که کتابخانه دیجیتال را مجموعه‌ای از مجموعه‌های الکترونیکی منابع علمی می‌داند که به منظور تأمین نیازهای اطلاعاتی جامعه مشخصی از استفاده‌کنندگان توسعه یافته است (آرمز، ۱۹۹۸). فاز دوم طرح کتابخانه دیجیتالی (۱۹۹۸) در تعریف خود اظهار می‌دارد که «کتابخانه دیجیتالی صرفاً معادل مجموعه‌ای دیجیتالی شده همراه با ابزارهای مدیریت اطلاعات نیستند. کتابخانه دیجیتالی همچنین شامل سلسله‌ای از فعالیت‌هاست که موجبات حمایت از مجموعه، خدمات و افراد را برای خلق، اشاعه، استفاده، و نگهداری داده‌ها، اطلاعات، و دانش فراهم می‌آورد».

کتابخانه الکترونیکی

در بررسی واژه‌نامه ODLIS (۲۰۰۳) و دایرةالمعارف وب (۱۹۹۷) نمی‌توان اصطلاح کتابخانه الکترونیکی را یافت، اما در متون کتابداری و اطلاع‌رسانی تعریفی از کتابخانه الکترونیکی ارائه شده است. کتابخانه الکترونیکی نوعی از خدمات است که به استفاده‌کننده بدون حضور در یک کتابخانه اجازه می‌دهد که از منابع (کتاب، مجله، پایگاه‌های اطلاعاتی) استفاده کند (ان. دی. آی،^۲ ۲۰۰۳). تنانت^۳ (۱۹۹۹) در تعریف خود اظهار می‌دارد که کتابخانه الکترونیکی کتابخانه‌ای است که شامل مواد و خدمات الکترونیکی است. مواد الکترونیکی شامل تمام مواد دیجیتالی است و همچنین شامل تعدادی از فرمت‌های آنالوگی است که برای استفاده نیازمند الکتریسیته است. به‌طور مثال، ویدئو فرمتی آنالوگ است که برای نمایش نیاز به تجهیزات الکترونیکی دارد. بنابراین، اصطلاح کتابخانه الکترونیکی شامل تمام موادی است که توسط کتابخانه دیجیتال نگهداری می‌شود و بنابراین اعم است.

در National Diet Library (۱۹۹۸) در تعریف از کتابخانه الکترونیک اصطلاح «کتابخانه الکترونیکی» را به‌عنوان «تأمین اطلاعات ردیف اول (مواد واقعی) و اطلاعات ردیف دوم (اطلاعات درباره آن مواد) توسط کتابخانه، از طریق شبکه‌های ارتباطی، همراه با زیرساخت‌های مربوط آورده است». کتابخانه الکترونیکی توسعه و گسترش خدمات کتابخانه‌ای را در مسیرهای زیر هدایت می‌کند:

– اصلاح ناهمخوانی‌ها در دسترسی به اطلاعات

1. CDLM (Classical Digital Library Model)
2. NDI
3. Tennant

- فراهم کردن دسترسی یکپارچه به انواع اطلاعات
 - تحقق وظایف متناسب با استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطات و اطلاعات
 - فراهم‌آوری دسترسی مؤثر و اقتصادی به اطلاعات
- فرهنگ لغت سرسی^۱ (۲۰۰۳) تعریف کتابخانه الکترونیکی را به شرح زیر ارائه می‌دهد:
- کتابخانه الکترونیکی کتابخانه‌ای است که در همه جا از طریق اینترنت قابل دسترسی است و بدون اینکه خود را به چارچوب فیزیکی کتابخانه محدود کند، اطلاعات را مستقیماً برای استفاده‌کنندگان می‌فرستد. کتابداران می‌توانند از هر منبع پیوسته اطلاعات را برای استفاده‌کنندگان خود تهیه کنند. کتابخانه الکترونیکی بیش از گذشته اطلاعات را برای استفاده‌کنندگان قابل دسترسی می‌سازد و هدف آن انجام وظایف کتابخانه سنتی به‌صورت پیوسته به اضافه امکاناتی است که در دنیای دیجیتال قابل دسترسی است.

کتابخانه مجازی

واژه نامۀ High - Tech (۲۰۰۳) معتقد است که کتابخانه مجازی کتابخانه‌ای در اینترنت است که در آن کتاب‌ها و انتشارات متعددی وجود دارد که به‌صورت پیوسته قابل دسترسی هستند، بعضی از آنها از طریق وب جهانی قابل دستیابی هستند و بعضی را از طریق FTP می‌توان بارگذاری کرد. دو تعریف برای کتابخانه مجازی توسط نیت^۲ (۱۹۹۷) ارائه شده است. در نخستین تعریف، کتابخانه مجازی به کتابخانه‌ای اطلاق می‌شود که کلیه اطلاعات الکترونیکی در هر شکل آن برای یک فرد از طریق شبکه قابل دسترسی است. از این رو، اینترنت را نوعی کتابخانه مجازی می‌داند. تعریف دوم حاکی از آن است که کتابخانه مجازی مجموعه‌ای از مدارک الکترونیکی است که روش‌های استاندارد کتابخانه از سفارشات و فهرست‌نویسی تا ذخیره و بازیابی را رعایت می‌کند. تراویکا^۳ (۱۹۹۷) تعریف زیر را برای کتابخانه مجازی ارائه داده است:

... دسترسی از راه دور به محتوا و خدمات کتابخانه‌ها و دیگر منابع اطلاعاتی (که ترکیبی از مجموعه جاری و مواد مورد استفاده در شکل‌های چاپی و الکترونیکی) است که با شبکه‌ای الکترونیکی دسترسی به کتابخانه‌ها در سطح جهانی و منابع اطلاعاتی تجاری و علمی را فراهم می‌کند. در واقع، استفاده‌کننده از کتابخانه‌ای بهره‌مند می‌گردد که حاصل کاری مشترک است و، از طریق فن‌آوری، دسترسی به منابع و خدمات اطلاع‌رسانی را فراهم می‌آورد.

1. Sirsi

2. Niet, Marco de

3. Travica

با توجه به تعاریف ارائه شده و همچنین تعاریف موجود در متون دیگر می‌توان دریافت که از نظر حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی اصطلاحات «کتابخانه دیجیتال»، «کتابخانه الکترونیکی»، و «کتابخانه مجازی» مترادف یکدیگر به کار رفته‌اند. وجوه اشتراک این تعاریف به قرار زیر است (آرمز، ۱۹۹۸):

۱. موجودیت دیجیتالی موجودیت مستقلی نیست؛
 ۲. کتابخانه دیجیتال به منظور ایجاد ارتباط با منابع کتابخانه‌ها و خدمات اطلاعاتی نیازمند فن‌آوری است؛
 ۳. پیوندهای میان بیشتر کتابخانه‌های دیجیتالی و خدمات اطلاعاتی برای کاربران نهایی آشکار است؛
 ۴. هدف اصلی، دستیابی جهانی به کتابخانه‌های دیجیتالی و خدمات اطلاعاتی است؛
 ۵. مجموعه دیجیتال جایگزین مدارک چاپی نیست، بلکه شامل تولیدات دیجیتالی است که نمی‌توانند در اشکال چاپی عرضه و توزیع شوند.
- در سال ۱۹۹۹، دانشجویان کندی شوارتز در درس LIS5302 تعاریف زیادی از کتابخانه دیجیتال جمع‌آوری کردند که در آنها به عناصر مشترک دیگری نیز اشاره شده است؛ بدین ترتیب که، کتابخانه دیجیتال:
۶. به جامعه‌ای معین یا مجموعه‌ای از جوامع خدمات ارائه می‌دهد؛
 ۷. توسط ساختار سازمانی منطقی و متحدی پشتیبانی می‌شود؛
 ۸. ترکیب یادگیری و دسترسی است؛
 ۹. از منابع فنی و انسانی به یک اندازه استفاده می‌کند؛
 ۱۰. دسترسی مؤثر و سریع همراه با روش‌های دسترسی چندگانه را فراهم می‌سازد؛
 ۱۱. دسترسی رایگان را (دست‌کم برای جامعه‌ای مشخص) فراهم می‌آورد؛
 ۱۲. مجموعه‌ای با خصوصیات زیر دارد:
 - * وسیع و دائمی است؛
 - * سازمان یافته است؛
 - * شامل فرمت‌های زیادی است؛
 - * شامل اشیاء است؛
 - * شامل اشیایی است که به شکل دیگر یافت نمی‌شود؛
 - * شامل اشیایی است که در اصل دیجیتالی هستند.

در بررسی نوشته‌ها و همچنین کاوش در موتورهای کاوش گوگل، آلتاویستا، و لیکاس پی می‌بریم که واژه کتابخانه دیجیتال بیشتر از کتابخانه مجازی یا کتابخانه الکترونیکی به کار رفته است؛ و این خود مؤید آن است که اصطلاح کتابخانه دیجیتال در میان صاحب‌نظران رایج است و این واژه‌ها را در بسیاری موارد به جای یکدیگر به کار می‌برند. چنانچه تعریف فنی واژه‌های دیجیتال و مجازی را در نظر بگیریم، در متون کتابداری و اطلاع‌رسانی، با توجه به تعاریف ارائه شده، کتابخانه دیجیتال، کتابخانه مجازی، و کتابخانه الکترونیکی معادل یکدیگرند و تمایزی میان آنها وجود ندارد.

مجله الکترونیکی

درخصوص مجله‌ها، با جست و جویی که در موتورهای کاوش گوگل، آلتاویستا، و لیکاس (در تاریخ ۲۱ خرداد ۱۳۸۲) انجام گرفت نتیجه جست و جو درخصوص تعریف مجله دیجیتال یا مجله مجازی صفر بود، اما مجله الکترونیکی نتایجی را ارائه داد. اتفاق نظر درخصوص تفاوت مجله‌های الکترونیکی که از ابتدا به صورت الکترونیکی منتشر شده‌اند با مجله‌های الکترونیکی که معادل چاپی دارند وجود ندارد (لیولین و دیگر^۱، ۲۰۰۲). با وجود اینکه از نظر برخی صاحب‌نظران باید میان مجله‌های الکترونیکی که معادل چاپی دارند و مجله‌های فقط الکترونیکی^۲ که از ابتدا به صورت الکترونیکی منتشر شده‌اند تمایز قائل شد ولی در متون کتابداری و اطلاع‌رسانی که از مجله‌های الکترونیکی بحث می‌کنند این وجه افتراق را در نظر ندارند. جونز و کوک^۳ (۲۰۰۰) مجله الکترونیکی را نشریه‌ای ادواری دیجیتال می‌دانند که در اینترنت یا وب جهانی منتشر می‌شود. وجه تمایز مجله الکترونیکی با مجله چاپی تنها در فرایند ویراستاری نیست... وجه اختلاف در رسانه دیجیتال است.

کتاب راهنمای هارولد^۴ (۲۰۰۰)، در تعریف خود، مجله الکترونیکی را مجله‌ای می‌داند که در آن تمام جنبه‌های فراهم‌آوری، داوری، فرم‌بندی، و اشاعه به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد. لنکستر نیز در سال ۱۹۹۵ تکامل مجله‌های الکترونیکی را در ۶ مرحله توصیف می‌کند:

1. Liewellyn, etal
2. Electronic-only Journal
3. Jones & Cook
4. Harrod's Librarians' Glossary and Reference Book

۱. به کارگیری رایانه به منظور تولید مجله چاپی بهتر؛
۲. مجله چاپی در فرمت دیجیتال قابل دسترس است؛

۳. مجله‌هایی که فقط به صورت الکترونیکی (با استفاده از طرح مجلات چاپی) منتشر می‌شوند؛

۴. تعامل و همکاری میان مؤلف و خوانندگان؛

۵. محتوای چند رسانه‌ای‌ها به آن اضافه می‌شود؛

۶. ترکیب تعامل و نظام چندرسانه‌ای (مراحل ۴ و ۵).

با توجه به ارائه تفاوت در وظایف که توسط لنکستر نشان داده شده است نمی‌توان تعریف واحدی از مجله الکترونیکی ارائه کرد؛ اما با استفاده از مرحله دوم می‌توان تعریف مجله الکترونیکی را به صورت مجله چاپی در فرمت دیجیتال قابل دسترسی دانست (گار، ۲۰۰۱).

سایبر

در مورد واژه سایبر دو اصطلاح Cybrarian و Cyber Journal بیش از همه در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی رواج یافته است. واژه Cybrarian چندین سال است که به کار می‌رود و شکل کوتاه شده Cyber Librarian است که از واژه Cyberspace و Librarian ساخته شده و کار او، به طور معمول، شامل بازیابی و اشاعه اطلاعات از طریق اینترنت و استفاده از دیگر منابع پیوسته است.

با وجود آوای خوشایند آن، در حرفه کتابداری مقبولیت نیافته است (ا. دی. ال. اس، ۲۰۰۲). Cybrarian کتابدار و متخصص اطلاع‌رسانی است که در استفاده از اینترنت تبحر دارد. این اصطلاح در میان برخی کتابداران که از اینترنت استفاده می‌کنند رایج است اما هنوز نتوانسته است جایگاه خود را پیدا کند. این امر شاید به این لحاظ باشد که در حال حاضر کتابخانه دیجیتال (الکترونیکی یا مجازی) به معنی واقعی وجود ندارد و در بررسی متون کمتر منابعی را می‌توان یافت که این واژه را مورد استفاده یا بررسی قرار داده باشند.

هانیکات^۱ (۲۰۰۳) اظهار می‌دارد که صفحه وب کتابخانه عمومی ساوثفیلد سایتی تحت عنوان "Technology Referece Tools" دارد که واژه‌نامه‌ها و دایرةالمعارف‌های زیادی در حوزه رایانه و اینترنت را دربرمی‌گیرد. اصطلاح cybrarian در این سایت مورد جست و جو قرار گرفت ولی کمتر منبعی از جمله pc wobopaeadia Computer Current High-tech Dictionary، به دو واژه

Cybrarian پرداخته‌اند.

Cyber Journal از دیگر اصطلاحاتی است که با ظهور وب جهان‌گستر پدیدار شده است و گروهی آن را معادل مجله الکترونیکی می‌دانند. اما این نوع مجله بیشتر شبیه تابلو اعلانات الکترونیکی یا گروه‌های خبری است. مشابه مجله چاپ می‌شود، هر هفته با شماره جدید و مباحث مشخص دنبال می‌شود، و در هر شماره سخن جدیدی را برای بحث هفته آینده پیشنهاد می‌کند (مور^۱، ۱۹۹۴). کایل^۲ (۲۰۰۲) در Cyber Journal خود اظهار می‌دارد که «از نظر من Cyber Journal نوعی دفترچه یادداشت پیوسته است. هر آنچه بخوادم می‌توانم تایپ کنم و در آن قرار دهم. برای من Cyber Journal راه جدیدی برای نگارش است... فکر را برای نوشتن آنچه می‌اندیشم و احساس می‌کنم آزاد می‌کند. علاوه بر یادداشت روزانه، عده‌ای Cyber Journal را وسیله‌ای برای پیشرفت مهارت نگارش تکالیف درسی می‌دانند. Cyber Journal می‌تواند تقریباً برای هر سطح درسی در دانشگاه به‌منظور پیشرفت و بهبود مهارت نگارش دانشجویان به کار رود و نوعی بحث کلاسی را در سطح وسیع از طریق اینترنت حمایت کند. این نوع مجله‌ها دارای فرمی آزاد هستند و خصوصی نیز محسوب می‌شوند و می‌توان آن را برای انعکاس یادداشت روزانه طراحی کرد (رانکین^۳، ۱۹۹۷).

ینگ^۴ (۱۹۹۶) عقیده دارد که Cyber Journal فن‌آوری مربوط به تربیت است. این پدیده دانشجویان را برای انجام تحقیقات مهم از طریق وب تشویق می‌کند و فرصت بازخورد مستقیم از سوی همکلاسی‌ها و استادان را فراهم می‌آورد. علاوه بر این، در زمینه ابررسانه‌ها نوعی محیط یادگیری ایجاد می‌کند. توسعه و به‌کارگیری Cyber Journal در هر رشته‌ای با تمرکز بر نگارش و نظر انتقادی بسیار ساده است. Cyber Journal نوعی یادداشت شخصی روزانه در وب است که شامل مشاهدات، رازها، شکست‌ها، و قصه‌های زندگی است و مکانی را به مردم برای ثبت زندگیشان پیشنهاد می‌کند. بیش از هزاران مجله خدمات وبی وجود دارد که یکی از بزرگ‌ترین آنها Diarist.net (WWW.diarist.Net) است. بلاشک^۵ (۲۰۰۰) اظهار می‌دارد که از طریق پست الکترونیکی یادداشتی درخصوص Cyber Journal of Heraldile Book Plates دریافت کرده است که به نظر وی نوعی کتاب اینترنتی بوده است تا مجله الکترونیکی. مور (۱۹۹۷) تعریف Cyber Journal را در دعوتی که برای پیوستن به لیست Cyber Journal ارائه کرده بود چنین ارائه می‌دهد:

1. Moore
2. Kyle
3. Rankin
4. Yang
5. Blaschke

به‌طور خلاصه، Cyber Journal یکی از فهرست‌های متعددی است که از سوی متخصصان رایانه برای مسئولیت‌های اجتماعی حمایت می‌شود. محل مناسبی برای صحبت خصوصی در هر موضوعی، وقایع اخیر شامل نقشه‌های قتل پرنس دینا، رشد سریع انحصار جهانی، و فسادهای بین‌المللی است. Cyber Journal بیشتر یک مجله است تا یک اتاق کنفرانس، و توجه نسبت به مسائل جهانی، تغییر معماری نظام‌های جهانی، رئالیسم سیاسی، تبلیغات و کنترل اذهان، دموکراسی، و فرصت‌ها و تلاش‌هایی برای عمل‌گرایی مترقی است.

نتیجه

با توجه به تعاریف ارائه شده، از دید حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی میان اصطلاحات مورد بررسی تفاوت وجود ندارد. براساس یادداشتی که نگارنده در تاریخ ۲۰ مه ۲۰۰۳ از طریق پست الکترونیکی از تری‌کانی^۱ دریافت کرده است، وی نیز تمام اصطلاحات را معادل یکدیگر می‌داند و اشاره می‌کند که، «هیچ تفاوت معنایی در سطح فنی، اجتماعی، یا اقتصادی (درخصوص این اصطلاحات) از نظر من وجود ندارد. چنانچه تفاوتی هم باشد صرفاً در زمینه «بازاریابی» محصولی ویژه است؛ مانند «کتابخانه دیجیتال IBM». اما هیچ چیز شخصی که موجب تفاوت این اصطلاحات از یکدیگر باشد وجود ندارد... و افرادی را مشاهده کرده‌ام که به‌منظور تفاوت گذاشتن میان آنها سعی در ارائه تعاریفی داشته‌اند؛ اما فکر نمی‌کنم در وجود تفاوت میان آنها توافقی باشد. برخی افراد اظهار می‌دارند که واژه «دیجیتال» بیشتر به شکل داده‌ها برمی‌گردد، یعنی یک‌ها و صفرها در حالی که واژه «الکترونیک» بیشتر به شکل رسانه اطلاق می‌شود، یعنی «شبکه» یا «CD» یا وسایل دیگر... اینها عبارتی تغییرپذیر همراه با معانی تغییرپذیرند».

مآخذ

Adam, Nabil R. & Yesha, Yelena (1996). "Announcement and call for papers. *International Journal Of Digital Libraries- JoDi*". at: <http://www.Springer-ny.com/Compsci/isodl.htm>

- Arms, William Y. (1995). "Definitions of digital library". at: <http://CS.Wlu.edu/~Whaley/Classes/Digilib/Whaley/Definition.html>
- Blaschke, Stefan (2000). "Some remarks on e-journal in history". at: <http://www.History-Journals.de/newsLetter/hjn-40-00-TXT>
- British Library Corner: The Private Finance Initiative (1999). at: <http://www.Ariadne.ac.Uk/issue7/british-Library/ontro.html>
- Candy Schwartz, Simmons (1999). "LIS462-Digital Libraries Definitions." at: <http://web.Simmons.edu/~Schwartz/462-defs.html>
- Cleveland, Gray (1998). "Digital library: definition, issues and challenges." at: <http://www.Ifla.org/VI/5/OP/udtop8/udtop8.htm>
- Digital Library Definition for DLI 2 (1998). at: <http://Scholar.Lib.Vt.Edu/DLI2/defineDI.html>
- Digital Library Federation (1999). "DLF annual report 1996-1999. introduction". <http://www.Cir.Org/Search.html>
- Gard, David L. (2001). "Digital libraries and the environment; A comparative life cycle energy analysis." A thesis for the Degree of Master of Science, University Of Michigan-Ann Arbor, MI. pp. 6-9.
- Hayes, Robert M. (2001). "The economics of digital libraries". University of California, Los Angeles. at: <http://www.Usp.br/sibi/economics.html>
- High-Tech Dictionary Definition (2003). at: <http://www.Computeruser.Com/resources/dictionary/definition.html?Lookup=5628>
- Hitchingham, E. (1996). "Collection management in light of electronic publishing". *Information Technology and Libraries*, 15 (1): 38-41.
- Hunnicut, Suan C. (2003). "Defining cybrarain". *MLADORum/un*, Vol. II, Issue 2. at: <http://www.Mlaforum.org/VolumeII/issue2/article1.html>
- Jones, S. L. & Cook, C. B. (2000). "Electronic journals: are they a paradigm shift? *Online Journal of Issues in Nursing*, Vo. 5. No. 1, Manuscript 1. at: <http://www.NursingWorld.org/ojin/topic11/tpc11-1.htm>
- Kyle's Cyber Journal (2002). at: <http://www.Sheboyganfalls.KLZ.wi.us/Students/>

- hogue06/06KLKOLL/CyberJournal-htm
- Leiwellyn, Richard D. & Pellack, Lorriane J. & Shonrock, Diana D. (2002). "The use of electronic-only journal in scientific research". at: <http://www.Istl.Org/02-Summer/refereed.html>
- Millard, John (2001). "Definition of digital library". at: <http://adler.Lib.Muohio.Edu/Pipermail/disc-1/2001-November/000079.html>
- Moore, Richard K. (1994). "Introduction to journal." at: <http://www.Cpsr.Org/cpsr/Lists/Listserv-archives/CyberJournal/941125.Introductionto...>
- Moore, Richard L. (1997). "Invitation to try cyber journal list". at: <http://www.Cni.org/Hforums/roundtable/1997-04/0078.html>
- National Diet Library (2003). "out look of NDL: Electronic library Projects". at: <http://www.ndlgo.Jp/en/aboutus/ndlele-eng-pdf>
- Niet, Marco de (1997). "Access to professional information services." at: <http://www.Kb.nl/kb/sbo/network/aiw/workstat.html>
- ODLS: Online Dictionary (2002).. at: <http://www.WCSU.Edu/Library/odlis.html>
- Rankin, Watter (1997). "The Cyber journal: Developing writing, researching, and editing skills through email and the Web." at: <http://www.gwu.edu/~Wash Web/rankin.html>
- Sirsi Corporation (2003). "Glassary of Terms". at: <http://www.Sirsi.Com/glossary.html>
- Tech Encyclopedia (2003). at: <http://www.Techweb.Com/enyclopedia/definiterm=Cyberjournal>
- Tennant, Roy (1999). "Digital vs. elevevronic vs. virtual Libraries." at: <http://Sunsite.Berkelyedu/mydefinitions.html>
- Travica, Bob (1997): "Organizational Aspect of the Virtual/Digital Library: A survey of Academic Libraries." at: <http://www.Slis.Indiana.edu/Csi/wp/wp97-05/3.html>
- Webopedia (2002). at: <http://www.Webopedia.Com/TERM/c/Cyber.html>
- Webopedia (2003). at: <http://www.Webopedia.Com/TERM/c/Cyberspace.html>
- Webopedia (2003). at: <http://www.Webopedia.Com/TERM/d/digital.html>
- Webopedia (1997). at: <http://www.Webopedia.Com/TERM/v/digital.html>

جہاں اصطلاح ... | محمد رضا قانع

What is. Com (1999). at: <http://Whatis.TechTarget.Com/definition/ o,,Sid9- gci213634,00. html>

Yang, S.C. (1996). "Designing Instructional Applications using Constructive Hyper media." *Educational Technology*, 36(6): 33-39.

پیشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی